

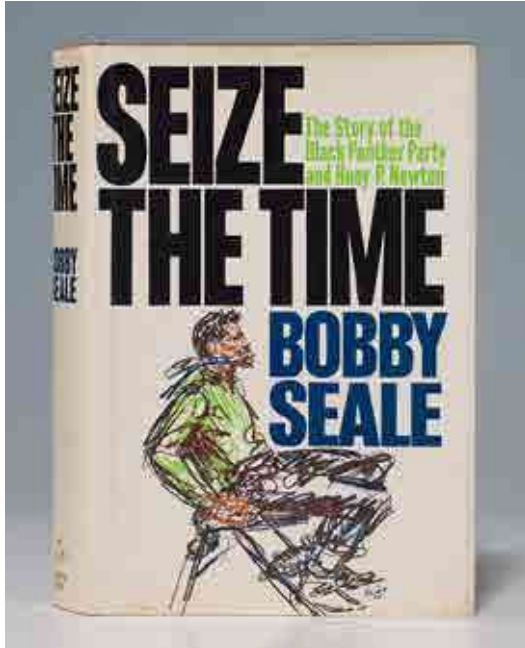
पुस्तक परीक्षण:

मुस्कटदाबीला ठोसा : सीझ द टाइम

सुलेखा नलिनी नागेश

पत्रकार

sulekha.nagesh@gmail.com

(परीक्षित पुस्तक : सीझ द टाइम : द स्टोरी ऑफ द ब्लॅक पॅंथर पार्टी अँड ह्यू पी न्यूटन : लेखक : बॉबी सील : प्रकाशक : अॅरो बुक्स लंडन, पहिली आवृत्ती, १९७०, पृष्ठे - ४२९)

‘आय कान्ट ब्रीद’ हे जॉर्ज फ्लॉइडचे - मरणापूर्वीचे शेवटचे वाक्य मे महिन्यात जगभरात घुमले. जॉर्ज फ्लॉइड - वंशद्वेष्या अमेरिकन पोलिसांच्या अत्याचारांचा कृष्णवर्णीय बळी! त्याच्या हत्येच्या अमानुष घटनेनंतर सर्वत्र पेटलेल्या निषेध-मोर्चांमध्ये आंदोलकांनी ‘आय कान्ट ब्रीद’ हे वाक्य घोषवाक्यच बनवले. अशा वातावरणात प्रकर्षाने आठवते ती ‘ठोशाला ठोसा’ असा जबाब देणारी ‘ब्लॅक पॅंथर पार्टी’ आणि तिच्याविषयी समग्र माहिती देणारे सीझ द टाइम : द स्टोरी ऑफ द ब्लॅक पॅंथर पार्टी अँड ह्यू पी न्यूटन(१९७०) हे बॉबी सीललिखित पुस्तक.

बॉबी सील हा ‘ब्लॅक पॅंथर पार्टी’चा अध्यक्ष होता. त्याने हे पुस्तक १९६८ मध्ये तुरुंगात असताना लिहिले. त्या

वेळी पार्टीचा संस्थापक ह्यू पी न्यूटनसह महत्वाचे नेतेही विविध तुरुंगांमध्ये होते. एल्डरिज क्लीव्हरला हद्दपार करण्यात आले होते आणि अन्य बऱ्याच जणांना पोलिसांनी मारले होते.

वास्तविक आफ्रिकन-अमेरिकन समाजाला न्यायाने वागवले जावे म्हणून अमेरिकेत अनेक कायदे लागू होते मात्र त्यांची प्रभावी अंमलबजावणी होत नव्हती. उलट या समाजाच्या शोषणाच्या घटना सतत वाढत होत्या. या अत्याचाराचा प्रतिकार करण्यासाठी विद्रोही 'ब्लॅक पँथर पार्टी'ने अमेरिकन घटनेचा व कायद्याचा प्रभावी वापर घडवून आणायचा हे ध्येय ठरवले. तसेच मुस्कटदाबीला सडेतोड जबाब देण्यासाठी डाव्या विचारसरणीच्या आधारे सशस्त्र संघर्ष हाच मार्ग आहे असा निर्णयही घेतला. 'पॉवर टू पीपल' (म्हणजे ज्यांना आपले भवितव्य ठरवण्याचा अधिकार नाकारण्यात आलाय, त्या लोकांना अधिकार/ सत्ता) हे ब्रीद निश्चित करून संघटनेच्या कामाला सुरुवात झाली पण संघटनाबांधणीच्या आधीपासूनच पोलीस कार्यकर्त्यांच्या मागे लागलेले होते आणि शेवटी पोलिसांनी हरएक कारवायांनी पार्टीची अखेर घडवून आणली.

'ब्लॅक पँथर पार्टी'च्या उदयापासून ते अंतापर्यंतचा संपूर्ण घटनाक्रम, संघटनेची तात्त्विक भूमिका आणि नेत्यांच्या व कार्यकर्त्यांच्या तीव्र संघर्षाचा तपशील *सीझ द टाइम...* मध्ये वाचायला मिळतो.

ऑकलंडमध्ये १९६६ साली 'ब्लॅक पँथर पार्टी'ची स्थापना करण्याआधी संस्थापक ह्यू पी न्यूटन याने अमेरिकन घटनेचा पद्धतशीर अभ्यास केलेला होता. पार्टीचा लोगो होता 'ब्लॅक पँथर'! अर्थात असा बलशाली प्राणी जो आपल्या सामर्थ्याचा उपयोग वनातील दुर्बल जिवांच्या संरक्षणासाठी करतो. 'ब्लॅक पँथर पार्टी'ने क्रांतिकारक विचारसरणीची निदर्शक काळी टोपी (बेरेट) नि काळे जॅकेट अशा वेषातील सशस्त्र युवा नागरिकांची दले प्रथम ऑकलंडमध्ये व नंतर अमेरिकेच्या अन्य शहरांत तयार केली. दोन वर्षांच्या अल्पकाळात या संघटनेने चांगलेच बाळसे धरले. १९६८ मध्ये संघटना जोरात असताना संपूर्ण अमेरिकेत त्यांचे दोन हजार सक्रिय सदस्य झाले व देशभर कार्यालये स्थापन झाली. हे सर्व कार्यकर्ते व नेते पंचविशीतले होते. त्यांनी शोषणमुक्तीच्या संदर्भात प्रभावी वैचारिक मांडणी करणाऱ्या एल्डरीज क्लीव्हर या प्रचंड बुद्धिमान नेत्याला पुढे लवकरच आपल्यासोबत घेतले. त्याच्या चिंतनातून आलेले संतुलित विचार पार्टीला दिशा देणारे होते. या चिंतनात चारशे वर्षांपूर्वीचा गोऱ्यांचा व काळ्यांचा इतिहास; युरोपीय संस्कृती, आफ्रिकेतील संस्कृती, कायदे, सुधारणावाद्यांचे प्रयत्न आणि काळ्यांनी याआधी दिलेले लढे हे सर्वच विषय समाविष्ट होते. या कार्यकर्त्यांनी माल्कम एक्सच्या तत्वांना पथदर्शी मानले होते. किंबहुना ब्लॅक युवकांच्या मनामनांत शिक्षणाचे मोल रुजवणाऱ्या आणि त्यांच्यात अन्यायाच्या विरोधात कायदेशीर ठोसा लगावण्याची हिंमत जागवणाऱ्या या विचारवंताचीच हत्या झाल्यानंतरच पहिली ठिणगी पडली होती. माल्कम एक्सच्या या हत्येनंतर आपले सैरभैर होणे आणि संतापाने बेभान होणे यांतूनच संघटनेच्या बांधणीचा विचार बळावला, असे बॉबी 'बिफोर द पार्टी' या प्रकरणात सांगतो.

पुस्तकातील सुरुवातीचे 'ह्यू : गेटिंग द पार्टी गोईंग' हे प्रकरण संघर्षासाठी आणि न्यायासाठी शोषितांची मानसिकता कशी तयार करावी लागली तसेच त्या वेळी घेट्टोमध्ये काय परिस्थिती होती यांवर आधारलेले आहे. दुकानातून बिस्कटचा पुडा ढांपल्याबद्दल अल्पवयीन मुलाला पोलिसांच्या ताब्यात देणे; पाच फुटी देहाच्या महिलेला तीन आडदांड पोलिसांनी क्रूर मारहाण करणे असे एक ना अनेक अत्याचार व त्यांची भीषणता येथे अनुभवास येते. अशा पार्श्वभूमीवर आपण मुलांना कसे तयार केले, याचे किस्से बॉबी रंगवून सांगतो. उदाहरणार्थ अज्ञानामुळे भुरट्या चोऱ्या करणाऱ्या मुलांना कार्यकर्त्यांनी समजावणे; चोऱ्यांसारख्या कृतींमुळे आपल्याला फार मोठ्या शिक्षा होतात याचे भान देणे; आपला मार्ग हा इमानदारीचाच असला पाहिजे ही जाणीव रुजवणे; त्यासाठी मुलांकडून कायदे पाठ करवून घेणे इत्यादी अनेक उपक्रम सुरू असायचे. परिणामी एखादी किशोरवयीन मुलगीही खोटा आरोप लावणाऱ्या पोलिसाला तिथल्या तिथे गप्प करीत असे आणि भर रस्त्यात त्याची फजिती होऊन तो कोणतीही कारवाई करू शकत नसे. यातूनच तयार झालेल्या महिला कार्यकर्त्यांची फळीही पुढे उभी राहिली.

'द पार्टी गोज : एल्डरिज जॉइन्स' या प्रकरणात पार्टीने केलेल्या प्रबोधनपर कार्याचा आणि वेळोवेळी काळ्यांना न्याय मिळवून देण्यासाठी झालेल्या प्रयत्नांचा तपशील आला आहे. पार्टीचे तात्त्विक धोरण असे होते, की न्यायपूर्ण रीतीने आणि कायदेशीर मार्गाने चळवळ पुढे न्यायची मात्र जवळ शस्त्रे बाळगली तरच आपला वचक राहील हा विचारही आधारभूत होता. पण शस्त्रे केवळ स्वसंरक्षणासाठीच जवळ असावीत; अनाठायी किंवा अपघातानेही कोणावर शस्त्र रोखायचे किंवा चालवायचे नाही हा पार्टीचा नियम होता व त्याचे काटेकोर पालन व्हायचे. प्रत्येकाला शस्त्राचे काम नीट माहीत असले पाहिजे आणि ते उत्तम चालवता आले पाहिजे असाही नियम होता. कार्यकारिणी सदस्यांनी कशाप्रकारे शस्त्रखरेदीसाठी मेहनतीने पैसे कमावले आणि त्यासाठी कशा खस्ता काढल्या याचेही चित्रण या प्रकरणात आले आहे. पण काळ्यांनी बंदुका खरेदी केल्या असल्या तरी पोलीस मात्र त्यांच्यावर चोरीच्या आरोपाखाली केव्हाही, कुठेही, कशीही कारवाई करत असत आणि या अक्षरशः कत्तली असत. खटले भरून युवकांना आत टाकले जाई. मात्र ह्यू पी न्यूटनचा 'आपण घटनात्मक मार्गानेच जायचे' असा आदेश होता. तो कारवाईला चोख उत्तर देणारी कलमे सांगून, वकील उभे करून सदस्यांची सुटका करवून घ्यायचा.

लेखक या प्रकरणातच 'ब्लॅक पॅथर पार्टी'च्या अशा अनेक नियमांची ओळख करून देतो. अटक झाल्यावर सदस्यांनी फक्त आपलं नाव, पत्ता सांगायचा आणि कशावरही सही करायची नाही असाही कडक नियम होता. त्यासंबंधीची कायदेशीर मदत घेताना ती पार्टीच्या सर्व सदस्यांना ज्ञात करून देणेही बंधनकारक होते. सर्वात महत्त्वाचा होता तो दहा कलमी कार्यक्रम. या दहा कलमांमध्ये - आम्हांला स्वातंत्र्य पाहिजे, कृष्णवर्णीयांचे भवितव्य ठरवण्यासाठी आम्हांला सत्ता हवी; कृष्णवर्णीयांना संपूर्ण रोजगार हवा; मानवीय

म्हणता येईल असा किमान राहणीमान देणारा निवारा हवा. तसेच अमेरिकेच्या वर्णद्वेष्यांचा खरा चेहरा समोर आणण्यासाठी आपल्या लोकांना सुशिक्षित करणे; कृष्णवर्णीयांच्या आर्थिक पिळवणुकीचा अंत करणे; काळ्यांना जबरदस्तीने लष्करांत सेवा करायला लावण्यापासून मुक्ती मिळवणे आणि त्याचबरोबर लष्कर व पोलिसांच्या वंशवादी कारवायांविरोधात सर्वतोपरी लढा देणे; पोलिसांकडून होणारे अत्याचार आणि खून यांच्यापासून मुक्ती मिळवणे व त्यासाठी स्वसंरक्षण गटांची उभारणी करणे; फेडरल, स्टेट व स्थानिक तुरुंगांत विनाकारण डांबलेल्या काळ्यांची त्वरित सुटका करण्यासाठी संघर्ष करणे; कोर्टात खटले चालवताना घटनेत नमूद केल्यानुसार ज्युरीमध्ये कृष्णवर्णीयांचा समावेश अनिवार्य असणे; शिक्षण, रोटी-कपडा-मकान यांबरोबरच कृष्णवर्णीयांसाठी न्याय आणि शांतता मिळवणे अशा कार्यक्रमाचा अंतर्भाव होता. ही दहा कलमे प्रत्येकाला तोंडपाठ असलीच पाहिजेत असा दंडक होता आणि त्यात कसलीही हयगय खपवून घेतली जात नव्हती. संघटनेला या कलमांनुसार पार्टी चालवून राजकारण करायचे होते.

ह्यू पी न्यूटन प्रचंड आक्रमक होता. आपला घटनात्मक अधिकार सिद्ध करण्यासाठी तो कॅलिफोर्नियाची राजधानी सॅक्रिमेन्टो येथे विधानसभा सभागृहात (उत्तम दर्जाच्या बंदुका घेऊन) कार्यकर्त्यांसह घुसला होता. त्याचे हे सामर्थ्य वर्णन करणारा पुस्तकातील भाग मुळातूनच वाचण्यासारखा आहे. पार्टीचा प्रभाव दाखवणारा हा पुस्तकाचा भाग 'यूएसपी' म्हणता येईल. मात्र या घटनेमुळे चिडलेले प्रशासन पार्टीच्या नेत्यांच्या मागे हात धुवून लागले होते. त्याचा तपशील 'पिग्ज, प्युरिटॅनिझम अँड रेसिझम' या भागात येतो. पँथरची कार्यालये उद्ध्वस्त करण्यासाठी अंदाधुंद गोळीबार करणाऱ्या पोलिसांनी आजूबाजूच्या निवासी इमारतींचीही पर्वा केली नाही आणि कायदा मोडून गंभीर गुन्हा केला. हे ज्यांच्या आदेशाने घडले ते नामानिराळे राहिले आणि गोळीबार करणाऱ्या त्या दोन पोलीस शिपायांना निलंबित करून त्यांच्यावर खटला भरला गेला. (पुढे त्या दोघांना सुधारणेची संधी देऊन सोडूनही दिले गेले.) व्यवस्थेने मोठा न्याय केल्याचा आव आणला. या पोलिसी अत्याचारांविरोधात आपण कायदा हातात घ्यायचा नाही, ही ह्यूची शिकवण होती. कायदा वापरणारे जर मानवता सोडून वागले तर समाजच पुढे कायदा बदलून टाकतो ही त्याची विचारसरणी होती. तर दुसऱ्या बाजूला साऊथ झोनमधून म्हणजे फ्लोरिडामधून कट्टर मनोवृत्तीचे पोलीस अधिकारी आणण्यात आले. त्यांचा श्रेष्ठतेचा, शुद्धतेचा गंड, वर्चस्ववादी वृत्ती यांचा उपयोग करून घेत राजकारण्यांनी प्रसारमाध्यमांद्वारे कृष्णवर्णीयांविरोधात मोठा अपप्रचार केला. पर्यायाने कृष्णवर्णीयांविरुद्धी एक जनमानस तयार झाले. मध्यमवर्गाला वस्तुस्थिती माहीत नसते आणि ते माहितीसाठी केवळ प्रसारमाध्यमांवर अवलंबून असतात याचा राजकारण्यांनी फायदा घेतला. अर्थात काही पोलीस न्यायप्रियही असल्याचे बॉबी सांगतो. पण ते केवळ वीस टक्केच होते; उरलेल्यांसोबत झगडा अटळ होता असेही तो नोंदवतो.

या संबंध वर्चस्ववादी वास्तवाला मध्यमवर्गीय गोरी तरुणाई वेगळ्याप्रकारे प्रतिक्रिया देत होती, त्याची चर्चा बॉबी करतो. आपल्या आईबापांचे भेदमूलक वर्तन बघून गोऱ्यांची तरुण पिढी विटली होती. त्यांनी हिप्पी बनण्याचा मार्ग निवडला होता. 'ब्लॅक पँथर पार्टी'ने हिप्पी, यप्पी, व्हिएतनामी, गोरे, काळे सर्वांना स्वसंरक्षणासाठी बंदूक बाळगण्याचा हक्क आहे असे म्हणत त्यांनाही सामावून घेतले होते.

सीझ द टाइम... या पुस्तकात पार्टीच्या कार्यकर्त्यांच्या व एकूणच काळ्या समाजाच्यामागे पोलीस व कोर्टाच्या दडपशाहीचा कायमचा ससेमिरा लागलेला असणे; पार्टीची ठिकठिकाणी असलेली कार्यालये उद्ध्वस्त करणे; नेत्यांची घरेदारे फोडणे आदींचे चित्रण येतेच. पण त्याचबरोबर एखादे काम उभे करण्यासाठी सभा घ्याव्यात तर त्यावर पोलिसांचा वॉच असणे; कार्यकर्त्यांवर न केलेल्या गुन्ह्यांसाठी भलतीच कलमे लावणे किंवा थेट अटक करणे आणि त्यांना जिवे मारणे; धमक्यांची पत्रे पाठवणे; आधी तुरुंगवास आणि जर जामीन झाला तर सुटका नाहीतर उलट तुरुंगातच मृत्यू असे हे अन्यायकारक घटनाप्रसंगाचे चक्र या पुस्तकात सतत अनुभवास येत राहते.

'द शिट कम्स डाऊन : फ्री ह्यू!' या प्रकरणात, अटक झालेल्या नेत्यासाठी (ह्यू पी न्यूटनसाठी) वकील कसा उभा केला; निधी जमवण्यासाठी ब्रदर्स कसे झिजले आणि अखेर त्याच्यावरील खुनांचे आरोप कसे बिनबुडाचे ठरले या सान्यांचा तपशील आला आहे. ह्यूची सुटका हे पार्टीचे मोठे यश होते आणि अमेरिकेच्या इतिहासात 'फ्री ह्यू' हे एक महत्त्वाचे पान मानले जाऊ लागले.

यानंतर मात्र एफबीआयच्या कारवाया आणि पोलिसांनी चालवलेल्या हत्याकांडांत पार्टीने अनेक नेते गमावले. याच काळात बॉबीवर खोटेनाटे आरोप ठेवून त्यालाही तुरुंगात डांबले गेले. पुस्तकातील शेवटचे प्रकरण 'शिकागो : किडनॅप्ड, चेन्ड, ट्राइड अँड गॅड' हे त्याविषयीच आहे. काळ्यांवरचा खटला कशा प्रकारे चालवतात; प्रशासनाची दमनशाही किती पराकोटीची असते हे त्यांतून स्पष्ट होते. बॉबी सीलने आपल्या जाहीर भाषणात, काळ्या लोकांनी गन हातात घेऊन रस्त्यावर उतरत दंगली कराव्यात असे म्हटल्याचे दाखवत, त्याच्यावर खटला उभा राहण्याअगोदरच त्याचे घटनात्मक अधिकार नाकारण्यात आले होते. 'ब्लॅक पँथर पार्टी'अंतर्गत तणाव असल्याने संघटनाही खिळखिळी झाली होती. 'पिग्ज, प्रॉब्लेम्स, पॉलिटिक्स अँड पँथर्स' या प्रकरणात संघटनेला अडचणीत आणणाऱ्या या बाबींचा उल्लेख आला आहे.

लेखकाने ही सर्व कहाणी आपल्या रोजच्या जगण्याच्या भाषेत सांगितल्यामुळे भाषेवरही त्याने टिप्पणी लिहिली आहे. त्यात असे म्हटलेय की, 'मदरफकर' हा शब्द घेट्टोमधला अगदी रुळलेला शब्द असल्याने (पूर्वीपासून गुलामांच्या जगात स्त्रियांचे शोषण होत असताना मालकांना हेच संबोधन वापरत असत.) तो वापरण्याला पर्यायच नव्हता; एका वाक्यात अगदी पाच वेळा हा शब्द पाच वेगवेगळ्या अर्थानी वापरला

जाई. तसेच पार्टीचे नियम व आचारसंहिता धुळीला मिळवणाऱ्यांना 'निगर' असे संबोधले जात असे. मार्टिन ल्यूथर यांची हत्या झाल्यानंतर दंगली होऊ न देण्याची दक्षता कृष्णवर्णीयांनी घेतली. तरीही जागोजागी चकमकी घडवून पोलिसांनी काळी माणसे मारली. बॉबी हटन हा महत्त्वाचा नेता अशाच एका चकमकीत शहीद झाला. त्यानंतर तर चळवळ अधिक तीव्र झाली. पॅंथरच्या कार्यकर्त्यांनी पोलिसांना 'पिग' अशी संज्ञा देत जहाल भाषेचा वापर केला. या संज्ञा म्हणजे ठोशाला ठोसा अशा होत्या. त्यांनी स्पष्ट केले की, गुलामीला जुंपणारा मालक संपवायचा यासाठी 'ऑफ द पिग' ही संज्ञा वापरली गेली. दडपशाहीवादी कट्टर, फॅसिस्ट आणि पोलीस यांच्यासाठी 'पिग' हे संबोधन होते. वाक्यावाक्याला शिव्या असलेल्या या स्लॅंग भाषेमुळेच काळ्यांचे संघर्षमय जगणे डोळ्यांसमोर उभे राहते.

लेखक बॉबी सीलचे *सीझ द टाइम...* हे पुस्तक प्रथम १९७० मध्ये प्रकाशित झाले. *पॉवर टू द पीपल : द वर्ल्ड ऑफ द ब्लॅक पॅंथर्स* हे पुस्तकही त्यापाठोपाठ काही वर्षांनी आले तर १९७८ मध्ये *अ लोनली रेज* हे आत्मचरित्रही त्याने लिहिले. *सीझ द टाइम...* एव्हाना आऊटडेटेड व्हायला हवे होते. पण जॉर्ज फ्लॉइडसारखे बळी जात आहेत तोपर्यंत अशा पुस्तकांचे महत्त्व कमी होत नाही. गतकाळात मानवमुक्तीसाठी झालेल्या या लढ्यांचा इतिहास पुन्हा पुन्हा विचारांत घ्यावा लागतो. *सीझ द टाइम...* मधील ब्लॅक पॅंथर पार्टीसंदर्भातले कथन त्यामुळेच चिंतनीय आहे.